

σαν οι Τσιγγάνοι ερμηνευτές στην ευρωπαϊκή μουσική.

Στα τελευταία κεφάλαια ο συγγραφέας ξεκινά από τον ευρωπαϊκό ρομαντικό εθνικισμό του 19ου αι. και καταλήγει στο ρατσισμό του 20ού αι. που είχε σαν αποτέλεσμα, την εξολόθρευση “μιας αρείας φυλής στην Ευρώπη από μια άλλη” (σ. 257). Με την εμφάνιση των ρατσιστικών θεωριών και διακρίσεων, παρουσιάζεται και το λεγόμενο “πρόβλημα των Γύφτων”³. Στις αρχές του 20ού αι. και ιδιαίτερα κατά την ναζιστική περίοδο το γερμανικό κράτος επιδόθηκε σε μια ανηλεή εξόντωσή τους. Οι Τσιγγάνοι δεν είχαν ποτέ εξωτερικούς προστάτες ούτε κατά το “Ολοκάυτωμα” αλλά και μετά τον πόλεμο, για αυτό και ύστερα δεν πήραν καμία αποζημίωση όπως οι Εβραίοι ή άλλοι.

Ο Fraser αρχίζει το βιβλίο του με τη συζήτηση γύρω από την εθνικότητα των Τσιγγάνων και τελειώνει με τις πρόσφατες προσπάθειές τους να οργανωθούν πολιτικά και πολιτιστικά. Σε μια ενωμένη Ευρώπη, καταλήγει ο Fraser, η ενότητα για έναν πανευρωπαϊκό λαό “δεν φαίνεται να έρχεται εύκολα” (σ. 318).

Το βιβλίο βασίζεται κυρίως σε βιβλιογραφικές πηγές (οι αρχαιολογικές πηγές είναι ελάχιστες και κυρίως αφορούν την Μ.Βρετανία). Οι παραπομπές του είναι αρκετές, αν και ο συγγραφέας δίνει την εντύπωση ότι διστάζει να παραθέσει μερικές από τις πηγές του, ίσως με την πρόθεση να μην κάνει το κείμενο εξαντλητικό για το ευρύ κοινό. Πέρα από την ποσοτική εκτίμηση πρέπει να πούμε ότι και ποιοτικά, το τμήμα της βιβλιογραφίας είναι εξαιρετικό. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι στο βιβλίο δεν βλέπουμε αναφορές στο τρίο Block - Bloch - Clébert, το οποίο τις τελευταίες δεκαετίες έχει επηρεάσει μάλλον αρνητικά τους ερευνητές. Αντίθετα βρίσκουμε αναφορές στους Harriot, Kogalniceanu και Schwicker, συγγραφείς του 19ου αι., που άδika έχουν περιπέσει στη λήθη.

Το βιβλίο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί παραδοσιακό και σε σχέση με άλλα παρόμοια ο πλέον κοντινός ιστορικός στον Fraser είναι ο Vaux de Foletier. Παρ’ όλο όμως τον παραδοσιακό τρόπο γραφής του και την έλλειψη νεωτερισμών ή παρουσίας καινούργιου υλικού, θεωρώ ότι αποτελεί μια έξοχη δουλειά καταγραφής της τρέχουσας γνώσης μας για τους τσιγγάνικους πληθυσμούς της Ευρώπης. ■

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αρκετοί ερευνητές διαφωνούν με τέτοιες ανάλογες ξεκάθαρες διακρίσεις των Τσιγγάνων από άλλους νομάδες.
2. Παρουσιάζονταν σαν μετανοημένοι χριστιανοί από την Αίγυπτο που έκαναν ένα ταξίδι προσκυνήματος και μετάνοιας. (Η φιλοξενία στους προσκυνητές ήταν χριστιανικό καθήκον τότε).
3. Δυστυχώς, ακόμα και σήμερα, υπάρχουν πολλοί που το επαναφέρουν στο προσκήνιο με ανάλογες ή συγγενείς μεθόδους.

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ,

Ο ΕΜΗΝΙΚΟΣ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΒΙΕΝΝΗ-ΠΑΡΙΣΙ (1784-1821),

Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού,

Αθήνα 1995.

Σοφιανός Χρυσοστομίδης

Η ΙΣΤΟΡΙΑ του προεπαναστατικού και επαναστατικού ελληνικού τύπου είναι ένα συναρπαστικό κεφάλαιο της ιστορίας του νεότερου ελληνισμού. Και η καθηγήτρια Αικατερίνη Κουμαριανού, επί τρεις δεκαετίες, συμβάλλει ουσιαστικά στη διερεύνηση και προσέγγιση του κεφαλαίου αυτού. Το τρίτομο έργο της *Ο Τύπος στον Αγώνα 1821-1827*¹ παραμένει για τους μελετητές της περιόδου αυτής, σταθερό σημείο αναφοράς, ενώ σημαντική είναι η συνεισφορά και των άλλων εργασιών της, με επίκεντρο πτυχές ή μορφές του ελληνικού διαφωτισμού.

Συνόψεις ή αποσπάσματα της εργασίας της για τον ελληνικό προεπαναστατικό τύπο μπορεί να είδαν, κατά καιρούς, το φως της δημοσιότητας². Αλλά είναι η πρώτη φορά που η συγγραφέας, με αφορμή τις εκδόσεις *Τα τυπωμένα στη Βιέννη ελληνικά βιβλία 1749-1800 και Ελληνικός Προεπαναστατικός Τύπος 1784-1821*³, μας δίδει, σε έκταση, την εργασία της αυτή, όσο και αν η ίδια τη χαρακτηρίζει «προλογιακή κατά βάση» – κάτι σαν βοήθημα για τον επισκέπτη της έκθεσης.

Σημειώνω, εκ προοιμίου, ότι *Ο Ελληνικός Προεπαναστατικός Τύπος*, ως έκδοση, ευτύχησε. Πρώτον, γιατί η εργασία της Αικ. Κουμαριανού δημοσιεύεται σε δυο γλώσσες, ελληνικά και γερμανικά. (Και στη Βιέννη, όπως είναι γνωστό, μιλούσαν και μιλούν, γερμανικά...). Δεύτερο, γιατί η όλη έκδοση (σχήμα, οικογένειες τυπογραφικών στοιχείων, ομοιότυπα, επίτιτλα κοσμήματα, εκτύπωση) σφραγίζεται με το μεράκι των επιμελητών της. Και αυτό, στις άγλωσσες μέρες μας, έχει ειδικό βάρος. «*Η τυπωμένη λέξη*» έλεγε ο Jacques Stauffacher «έχει το δικό της μέτρο»⁴. Και αποτελεί, θα πρόσθετα, μορφή άμυνας στον καταγισμό της εικόνας, που τείνει να γίνει «αυτόνομο» αντικείμενο, σε μια κοινωνία αδιαφοροποίητου θεάματος.

Οι επισημάνσεις αυτές θα περίπτευν, ίσως, αν αντικείμενο της συγγραφέας δεν ήταν οι πρώτες ελληνικές εφημερίδες, στη Βιέννη, με εκδότες τυπογράφους και διανοούμενους. Τυπογράφοι ήταν οι αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου (Γεώργιος και Πούμπλιος), εκδότες της πρώτης ελληνικής εφημερίδας, με τίτλο *Εφημερίς* (1790-1797). Διανοούμενοι ο Δημ. Αλεξιάδης, εκδότης της εφημερίδας *Ελληνικός Τηλέγραφος* (1812-1836) ή οι Άνθιμος Γαζής, Θεόκλητος Φαρμακίδης, Κωνσταντίνος Κοκκινάκης, εκδότες, κατά σειρά, του *Λόγιου Ερμή* (1811-1821), του πρώτου ελληνικού περιοδικού γενικής παιδείας... Αλλά, τυπογράφοι ή διανοούμενοι, πίστευαν όλοι στη δύναμη της τυπογραφίας, στην αποτελεσματικότητα της γαζέτας (εφόσον γράφεται εις την απλήν ρωμαϊκήν γλώσσαν), στην αξία της επικοινωνίας και της ενημέρωσης. Και, φυσικά, πίστευαν στη νεοελληνική αναγέννηση, στην εθνική χειραφέτηση. Ναι, η γαζέτα μπορεί να βοηθήσει στην

αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού.

Για το πώς και γιατί η Βιέννη έγινε το λίκνο της ελληνικής δημοσιογραφίας, η συγγραφέας παραθέτει αρκετές (υπομνηστικές) πληροφορίες. «*Η Ελλάδα βρισκόταν ακόμα κάτω από τον ξένο δυνάστη – η Ελλάδα αλλά όχι ο ελληνισμός*». Και, καθώς η αυστριακή πρωτεύουσα ήταν, στα τέλη του ΙΗ' και αρχές του ΙΘ' αιώνα, το «πολυπληθέστερο και πλέον δυναμικό κέντρο του ελληνισμού της διασποράς» (σημαντικό κέντρο και από πλευράς ελληνικής βιβλιοπαγωγής – είχε ήδη υποσκελίσει τη Βενετία), ήταν φυσικό τα πρώτα ελληνικά ειδησεογραφικά φύλλα και τα πρώτα ελληνικά φιλολογικά περιοδικά να κυκλοφορήσουν στη Βιέννη. Ασφαλώς, δεν είναι τυχαίο ότι ο Κοραΐς θα αποκαλέσει την αυστριακή πρωτεύουσα «*εργαστήριο της νέας των Γραικών φιλολογίας*», όπως δεν είναι τυχαίο ότι ο ίδιος ο Ρήγας θα επιλέξει τη Βιέννη (από το 1796) ως κέντρο της δραστηριότητάς του. Άλλωστε, στους κόλπους της, η πλούσια ελληνική παροικία της Βιέννης διέθετε όχι μόνο ξύπνιους εμπόρους, λόγιους, φωτισμένους κληρικούς, αλλά και κάποιους ριψοκίνδυνους τυπογράφους, αποφασισμένους ν' αναμετρηθούν με την αυστριακή λογοκρισία και να τυπώνουν τα επαναστατικά φυλλάδια του Βελεστινλή! Για τον ανασταλτικό-κατασταλτικό ρόλο που διαδραμάτισε η λογοκρισία (αρχικά αυστριακή, μετέπειτα ελληνική) στην ιστορία του ελληνικού προεπαναστατικού και επαναστατικού τύπου, θα πρέπει, κάποτε, να γραφεί ένα χωριστό βιβλίο. Ένα αόρατο νήμα, θα έλεγε κανείς, συνδέει τους αυστριακούς λογοκριτές με τους «συναδέλφους» τους στην Ελλάδα, όταν ο τύπος μεταφέρεται από τις παροικίες της διασποράς στον ελλαδικό χώρο. Η *Σάβιτιζ Ελληνική*, λόγου χάρη, η πρώτη εφημερίδα που κυκλοφορεί σε ελεύθερο ελληνικό έδαφος (Καλαμάρα, 1821) έμελλε να έχει εξαιρετικά σύντομο βίο. Ο εκδότης της, Θεόφιλος Φαρμακίδης, που τον απαντούμε και στο *Λόγιο Ερμή*, δεν μπορεί ν' ανεχθεί τη λογοκρισία του Δημ. Υψηλάντη, που απαιτούσε την «*προεξέτασιν*» όλης της ύλης της εφημερίδας. Κατά τα άλλα, οι παρεμβάσεις της αυστριακής λογοκρισίας, στον προεπαναστατικό τύπο, είναι συνεχείς. Ενίοτε, ύστερα από διαβήματα και διαμαρτυρίες της Υψηλής Πύλης, η οποία πίστευε ότι η κυκλοφορία μιας ελληνικής εφημερίδας, ακόμα και στην Αυστρία, μπορεί να διαβρώσει τα θεμέλια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Υπήρξαν και περιπτώσεις όπου η αυστριακή λογοκρισία παρενέβη για να επιβάλει (και όχι μόνον ν' απαγορεύσει) τη δημοσίευση μιας ειδήσης. Αυτό ίσχυσε, ιδιαίτερα, στην περίπτωση του *Λόγιου Ερμή*, όπου η λογοκρισία υποχρέωσε τον εκδότη της Κ. Κοκκινάκη να δημοσιεύσει τον αφορισμό της Επανάστασης και των Φιλικών από τον πατριάρχη Γρηγόριο Ε'.

[Όσοι έζησαν τη λογοκρισία σε τριτοκοσμι-

κές χώρες ή σε χώρες του «*υπαρκτού*», ξέρουν ότι ο λογοκριτής, όποιο όνομα και αν έφερε, ήταν ουσιαστικά ο «*αρχισυντάκτης*» της εφημερίδας, αφού αυτός διαμόρφωνε την πρώτη σελίδα (για την οποία ενδιαφερόταν ιδιαίτερος), με οδηγίες τύπου: αυτή η είδηση «*κορυφαία*», αυτή στο «*στέρνο*», αυτή «*στη βάση της εφημερίδας*» κ.ο.κ.]

Στην εισαγωγή του βιβλίου της, η συγγραφέας καταγράφει, μεταξύ άλλων, τη δυναμική του ελληνικού τύπου, ο οποίος, αν και εμφανίζεται βραδυπορών, συγκριτικά με την Ευρώπη, όχι μόνο δεν αναστέλλει την έκδοσή του, αλλά την προωθεί και στις επόμενες δεκαετίες, ως την εποχή του Αγώνα. Τα πρώτα ελληνικά φύλλα και περιοδικά λειτουργούν, δηλαδή, «*ωσεί*» να ήταν φύλλα και περιοδικά μιας ανεξάρτητης και ελεύθερης χώρας. Στην επισήμανση αυτή, αφ' εαυτής σημαντική, θα πρόσθετα και ένα ακόμα στοιχείο, ως μέτρο σύγκρισης: Τα σαράντα χρόνια που χωρίζουν την έκδοση της πρώτης ελληνικής εφημερίδας (1790) από την έκδοση της πρώτης τουρκικής (*Takvim-i Vakayi*, «*Εφημερίς των Γεγονότων*»), στην Κωνσταντινούπολη, το 1831⁵. Η σουλτανική εξουσία πιστεύει ότι καλός υπήκοος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι ο ... μη πληροφορημένος υπήκοος. Και, όμως, Έλληνες της διασποράς, οι περισσότεροι Οθωμανοί υπήκοοι, όχι μόνον εκδίδουν ειδησεογραφικά φύλλα και περιοδικά, αλλά και τα ταχυδρομούν παντού: στα Γιάννενα, την Κέρκυρα, την Ύδρα, αλλά και στην Τεργέστη, τη Μόσχα, τη Βοστώνη, το Λονδίνο, το Λιβόρνο, ακόμη στην ίδια την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, την Κωνσταντινούπολη. Ήταν ή δεν ήταν, συνεπώς, για τη σουλτανική εξουσία, «*πρόκληση*», «*ανταρσία*», η έντυπη αυτή πληροφόρηση;

Στην ίδια εισαγωγή, η Αικ. Κουμαριανού αναφέρεται στη σημασία του τύπου ως «*ιστορικής πηγής*», προκειμένου να γνωρίσουμε γεγονότα, να προσεγγίσουμε καταστάσεις, να οικειωθούμε με πρόσωπα, ν' αναγνωρίσουμε παραδοχές ή αντιστάσεις, απέναντι σε θεσμούς. Ερώτημα: Μπορούμε, «*ξεκινώντας από παρόν, να πλουτίσουμε την ιστορική προβληματική, χωρίς μηχανική μεταφορά των προβλημάτων του παρόντος στο παρελθόν*»⁶; Ο αξέχαστος ιστορικός Νίκος Σβορώνος πίστευε ότι μπορούμε.

Την ιστορία την γράφουν, ασφαλώς, επιστήμονες ιστορικοί. Αλλά την γράφουν και καθημερινοί, ζωντανοί άνθρωποι, όπως οι πρώτοι Έλληνες δημοσιογράφοι του προεπαναστατικού τύπου, οι οποίοι, χωρίς επίγνωση ότι «*έγραφαν ιστορία*», άνοιγαν δρόμους στη νεοελληνική αναγέννηση. Κατά τα άλλα, το «*παρόν*» είναι, πάντα, μια πρόκληση. Η συγγραφέας εντάσσει το «*δημοσιογραφικό κίνημα*» της περιόδου αυτής, στα πλαίσια του κινήματος του Διαφωτισμού. Αλλά τα ερωτήματα που ανακύπτουν, στο σημείο αυτό, είναι πολλά: Υπάρ-

χει σήμερα «*δημοσιογραφικό κίνημα*» για την επίτευξη οποιουδήποτε ηθικού σκοπού; Και πόσοι, εν ενεργεία δημοσιογράφοι, αισθάνθηκαν την ανάγκη να προσφύγουν – ή, έστω, να χρησιμοποιήσουν – τον όρο αυτόν; Υπάρχουν, σήμερα, εκδότες που κάτι άντλησαν από το πάθος, την ανιδιοτέλεια, την αρετή των ομολόγων τους της προεπαναστατικής περιόδου; Και αν η δημοσιογραφία είναι επάγγελμα, αλλά και λειτουργήμα, τότε πού κατατάσσουμε τη λεξιλαγνεία, τη ρητορεία, την εμπορία αξιών και ιδεών;

Η ιστορία του ελληνικού προεπαναστατικού τύπου, όπως «*αναδύεται*» ζωντανή, σχεδόν «*επικάιρη*», μέσα από το βιβλίο της Αικατερίνης Κουμαριανού, στοιχειοθετεί μια άκρως διδακτική εμπειρία. Χρήσιμη για πολλούς. ■

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. *Ο Τύπος στον Αγώνα 1821-1827*, Εκδόσεις Ερμής, Αθήνα 1971.
2. «*Η γέννηση του ελληνικού Τύπου*», *Το Βήμα*, 6 Ιανουαρίου 1991.
3. Οι δυο εκθέσεις έγιναν στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αυστρίας, 27 Απριλίου - 14 Μαΐου 1995.
4. Τυπογραφείο «*Κείμενα*», *Κατάλογος των στοιχείων*, Εκδόσεις Γαβριηλίδη, Αθήνα 1992.
5. *TURKEY*, έκδοση της Γενικής Διεύθυνσης Τύπου και Πληροφοριών της Δημοκρατίας της Τουρκίας, 1989, σελ. 287.
6. Νίκος Γ. Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, 1990.